



ПАТРОНАТ НАД ДІТЬМИ

Резнік Г. О.,

кандидат юридичних наук, учений секретар
Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України
(Київ)

У статті досліджено сутність такої особливої форми виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування, як патронат. Виокремлено особливості виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя. Встановлено, що патронат є особливою оплачуваною, строковою послугою з виховання дітей на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин, що виражена у формі письмового договору. Звертається увага на те, що патронат насамперед передбачає догляд, виховання та реабілітацію дитини. Встановлено, що основними умовами виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя є: наявність складних життєвих обставин у яких опинилась дитина її батьки або інші законні представники; наявність згоди дитини її батьків, інших законних представників та згода всіх членів сім'ї патронатного вихователя; укладення договору про патронат та передача дитини на виховання у сім'ю патронатного вихователя. Особлива увага звертається на те, що на період перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя за нею зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя.

Ключові слова: патронат, сімейне виховання, право на виховання, виховання в сім'ї, сім'я.

Конституція України декларує, що в Україні сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Сім'я як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння з тим, щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства – Конвенція ООН про права дитини.

Сім'я завжди була і залишається основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки її членів, необхідної для розвитку кожного з них,

засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління, відновлення населення та виховання повноцінних членів суспільства. Отже сім'я залежить від суспільства, в якому функціонує, так само як і суспільство залежить від сім'ї. Цей двосторонній вплив може бути як прогресивним, так і руйнівним [1, с. 171].

Проблема здійснення та захисту права дитини жити і виховуватись у сім'ї завжди є актуальною адже сімейне виховання є найкращою формою виховання дитини, яку знає людство, адже ніякі суспільні форми виховання не можуть порівнюватися з сімейними. Тому сучасне правове становище дитини в українському суспільстві вимагає нових підходів до вирішення проблем, пов'язаних зі здійсненням права дитини на проживання та виховання у сім'ї.

Специфіка суб'єкта права жити і виховуватись у сім'ї пов'язана з його фізичною беспорядністю і неможливістю розуміти значення оточуючих його обставин у ранньому дитинстві, а також повною залежністю від батьків або осіб, які їх замінюють. У такому правовідношенні превалюють дії зобов'язаної особи (батьків або осіб, які їх замінюють). При цьому, право дитини жити і виховуватись у сім'ї реалізується у відносному правовідношенні, оскільки даному праву відповідає обов'язок батьків її виховувати та розвивати. Крім того, у випадку неможливості здійснення даного права рідними батьками, закон покладає аналогічний обов'язок на інших осіб, які можуть їх замінити.

Сім'я є основною ланкою суспільства і як така має зміцнюватися, оскільки саме родина несе головну відповідальність за захист, виховання та розвиток дітей. Відповідно до п. 3 ст. 5 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [2] держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Кожна дитина, яка тимчасово або назавжди позбавлена свого сімейного оточення, має право на захист і особливу допомогу з боку держави, зокрема, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. А тому, за відсутності батьків, право дитини на виховання в сім'ї забезпечується органом опіки і піклування у встановленому порядку. При цьому перевага надається сімейним формам виховання дітей. Існує кілька традиційних форм прийняття дитини на виховання у сім'ю, серед яких – усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, патронат.

Патронат є однією з особливих форм виховання дітей, які залишились без батьківського піклування. Зазначені правовідносини регулюються главою 20 Сімейного кодексу України.

Сімейний Кодекс України (ст. 252) визначає патронат над дитиною як тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Відтак, основною метою патронату над дитиною є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення у сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини [3].

Із наведеного вище визначення можна виділити основну умову за якої можливе влаштування дитини до сім'ї патронатного вихователя, а саме – наявність складних життєвих обставин.

Сімейний кодекс не дає визначення поняттю «дитина, яка опинилась у складних життєвих обставинах». Про дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах згадується у Порядку ведення службами у справах

дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах затвердженому Наказом Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 27 [4]. Зокрема, відповідно до п. 2 Порядку підставами для взяття дитини на облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є:

- проживання в сім'ї, у якій батьки або особи, які їх замінюють, ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, а саме: коли вони без поважних причин не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає або може вплинути на її фізичний розвиток, не створюють умов для отримання нею освіти;

- скоєння фізичного, психологічного, сексуального, економічного насильства над дитиною, жорстоке поводження з нею або загроза його вчинення;
- залучення дитини до найгірших форм дитячої праці;
- систематичне самовільне залишення дитиною місця постійного проживання;
- переміщення дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції.

Складні життєві обставини дитини можуть включати одну, декілька або всі перелічені у наведеному пункті підстави, які повинні обов'язково враховуватись при здійсненні її соціального захисту та соціальної роботи з нею. При цьому при взятті дитини на облік повинна бути визначена домінуюча підстава (підстава, яка мала найбільший негативний вплив на стан її здоров'я та розвитку) [4].

Вважається, що у теоретичну основу патронату над дітьми покладено положення теорій про розвиток особистості, її потреби та права, вплив розлучення з матір'ю на психічний розвиток дитини, теорії систем, адаптації особистості, концепція сильних сторін, теорія відновлення. Обґрунтування теоретичних основ сімейного патронату дозволяє пояснити, як і чому потрібно діяти, щоб досягти ефективного результату, допомагає осмислити інформацію, зібрану в процесі соціального втручання та прийняти оптимальні рішення в найкращих інтересах дитини [5, с. 88].

У науковій літературі звертається увага на те, що патронат (патронаж) – не тільки форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а й форма соціального обслуговування, переважно в домашніх умовах, окремих фізичних осіб певних категорій, і форма державного нагляду за особами, які звільнилися після відбування покарання, та надання їм соціальної допомоги, форма державної служби [6, с. 383–385].

Сімейний патронат як інновація забезпечення права дитини на сім'ю, нова комплексна послуга вразливим сім'ям з дітьми передбачає: тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, у сім'ї патронатних вихователів, і водночас надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримуючих послуг біологічній сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування. Влаштування дитини в сім'ю патронатних вихователів дає їй можливість уникнути досвіду інституційної опіки (тимчасового влаштування в притулок для дітей/центр соціально-психологічної реабілітації дітей, лікарню), частково відновити особистісний потенціал, компенсувати деприваційні порушення через отримання досвіду позитивних міжособистісних стосунків, ознайомлення й прийняття нових моделей поведінки, сім'ї [5, с. 88–89].

Законом чітко визначено, що сім'я патронатного вихователя – це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі. При цьому, патронатний вихователь – це особа, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї.

Ключовими завданнями патронатних вихователів є: 1. Формування відчуття безпеки дитини. 2. Забезпечення переживання дитиною якомога більше позитивних емоцій від теплих, дружніх, довірливих стосунків з патронатними вихователями. 3. Розвиток базової довіри до інших людей. 4. Допомога дитині в регуляції власних емоцій, бажань, поведінки. 5. Розвиток самоусвідомлення, формування здорової ідентичності та самооцінки [5, с. 88].

Патронатним вихователем може бути громадянин України, який має досвід виховання дитини, відповідні житлові умови для надання послуг з догляду, виховання та реабілітації дитини у своєму помешканні.

Визначаючи коло осіб, які не можуть бути патронатними вихователями СК України відсилає до статті 212, якою визначені особи, які не можуть бути усиновлювачами, відтак і патронатними вихователями, а саме особи:

- 1) обмежені у дієздатності;
- 2) визнані недієздатними;
- 3) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;
- 4) були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;
- 5) перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
- 6) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
- 7) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
- 8) страждають на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;
- 9) є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини;
- 10) були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150-1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів;
- 11) за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду;
- 12) є особами без громадянства;
- 13) перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8 і 10 даного переліку не може бути усиновлювачем.

Загалом, не можуть бути патронатними вихователями інші особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини.

Термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя встановлюється органом опіки та піклування і не може перевищувати трьох місяців. Однак, у разі наявності обставин, що обґрунтовують необхідність і доцільність перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя понад

зазначений термін, орган опіки та піклування може його продовжити. При цьому, загальний термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не може перевищувати шість місяців.

Принагідно зазначимо, що до сім'ї патронатного вихователя можуть бути одночасно влаштовані тільки діти, які є між собою рідними братами та сестрами, або діти, які виховувалися в одній сім'ї.

Патронат передбачає наявність договору про патронат над дитиною. Так, за договором про патронат над дитиною орган опіки та піклування влаштовує дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах, в сім'ю патронатного вихователя.

Договір про патронат над дитиною укладається в письмовій формі і припиняється у разі прийняття органом опіки та піклування рішення про повернення дитини до її батьків, інших законних представників, її усиновлення, встановлення над нею опіки чи піклування, влаштування її на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу) або до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу, а також у разі досягнення дитиною повноліття, смерті дитини чи патронатного вихователя.

Розірваний, розглядуваний договір може бути за згодою сторін або за рішенням органу опіки та піклування, суду у разі невиконання патронатним вихователем своїх обов'язків за договором.

В контексті розглядуваної теми слід звернути увагу на наступний ключовий момент, а саме на те, що для влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити, що повністю кореспондується із відповідною статтею СК України, а саме з ч. 1 ст. 171 СК, яка визначає, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

Також, влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя здійснюється за письмовою згодою її батьків, інших законних представників. У разі якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода їхніх батьків. Влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя здійснюється без згоди батьків, інших законних представників у разі відібрання у них дитини, відсутності відомостей про місце їх перебування, а також за наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини.

Принагідно зазначимо, що на період перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя за нею зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя.

Дитина, влаштована в сім'ю патронатного вихователя, має право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, а також має інші права, визначені законодавством.

Натомість, патронатний вихователь зобов'язаний:

- 1) забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо;
- 2) створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку;
- 3) співпрацювати з батьками, іншими законними представниками дитини задля подолання складних життєвих обставин у межах та у спосіб, визначені органом опіки та піклування;

4) забезпечити надання чи доступ до послуг, визначених договором про патронат над дитиною;

5) сприяти контактам дитини з батьками, іншими законними представниками, родичами, крім випадків, коли батьки позбавлені батьківських прав або в судовому порядку обмежені у праві спілкування з дитиною.

Окремої уваги потребує питання про оплату послуг із здійснення патронату над дитиною, оскільки патронатні вихователі, на відміну від опікунів та піклувальників виконують обов'язки перелічені вище платно. Відтак, оплата послуг патронатного вихователя та виплата соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів у розмірі та порядку, визначених Кабінетом Міністрів України. При цьому, при влаштуванні дитини в сім'ю патронатного вихователя її батьки не звільняються від обов'язку щодо утримання дитини.

З огляду на зазначене слід відмітити позицію З. В. Ромовської, яка звертає увагу на те, що патронат запроваджується не для пониження ролі інституту т. зв. прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу. Патронат є альтернативною формою забезпечення сімейним вихованням дітей, позбавлених батьківського піклування, і саме життя дасть змогу перевірити соціальну цінність цих правових інститутів [7, с. 475].

Наприклад, на думку В. І. Борисової, відмінність патронату від усиновлення полягає в такому: усиновлення, на відміну від патронату, відносять до підстав створення сім'ї; при усиновленні дитина приймається в сім'ю усиновлювача на правах доньки чи сина і поміж дитиною та усиновлювачем виникають відносини, що прирівнюються до батьківських. При патронаті батьківських прав не виникає, а дитина передається лише на виховання; підставою виникнення усиновлення, як правило, є рішення суду, а відносини між дитиною і патронатним вихователем виникають на підставі договору між останнім і органом опіки та піклування; патронат, на відміну від усиновлення, припиняється при досягненні дитиною повноліття; патронатний вихователь на відміну від усиновлювача отримує плату за виховання дитини; між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань, як це відбувається при усиновленні; патронат не є перешкодою для усиновлення дитини, і навпаки, усиновлення унеможливає встановлення патронату; патронатний вихователь отримує, на відміну від опікуна (піклувальника), плату за виконання своїх обов'язків; між дитиною і патронатним вихователем складаються тісніші зв'язки, ніж між дитиною і опікуном (піклувальником); опікун – законний представник дитини у всіх правовідносинах, а патронатний вихователь – лише у сфері процесуальних відносин [8, с. 227–228].

Відтак, обґрунтованою є позиція про те, що патронат є однією із форм влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, в чужу сім'ю на виховання. Поряд із такими формами, як усиновлення, опіка та піклування, патронат виконує серйозне завдання – забезпечує дитині належне батьківське виховання [9, с. 45].

Отже, викладене дозволяє виокремити особливості такої форми влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування як патронат, а саме:

– патронат є особливою оплачуваною, строковою (від 3-х до 6-ти міс) послугою з виховання дітей на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин, що виражена у формі письмового договору;

- патронат насамперед передбачає догляд, виховання та реабілітацію дитини;
- для влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини її батьків, інших законних представників та згода всіх членів сім'ї патронатного вихователя;
- при влаштуванні дитини в сім'ю патронатного вихователя її батьки не звільняються від обов'язку щодо утримання дитини;
- на період перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя за нею зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя;
- одночасно до сім'ї патронатного вихователя можуть бути влаштовані лише діти, які є між собою рідними братами та сестрами, або діти, які виховувалися в одній сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Левківський Б. К. Загальні проблеми юрисдикційного захисту осіб, постраждалих від насильства в сім'ї (домашнього насильства) // Часопис Київського університету права. 2012/2. С. 171.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-ІІ // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. Ст. 135.
3. Про Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 148 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF> (дата звернення: 06.12.2018).
4. Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 27 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-14> (дата звернення 01.12.2018).
5. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми // Соціальна педагогіка: теорія та практика № 1. 2014. С. 88–89.
6. Зілковська Л. М. Недоліки законодавства про патронат над дітьми та шляхи його вдосконалення // Держава і право. К., 2007. Вип. 38. С. 381–389.
7. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: наук.-практ. коментар. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. 432 с.
8. Сімейне право України: підруч. за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2004. 264 с.
9. Мироненко В. Інститут патронату в сімейному праві України // Нотаріат для вас. 2008. № 6. С. 43–46.

PATRONAGE FOR CHILDREN

Reznik G. O., Candidate of Legal Sciences,
Academic Secretary of the Academician F. H. Burchak
Scientific Research Institute of Private Law and
Entrepreneurship of NALS of Ukraine (Kyiv)

Keywords: patronage, family upbringing, right to education, upbringing in the family, family.

The article explores the essence of such a special form of upbringing of children left without parental care as patronage. The peculiarities of the upbringing of the child in the family of patron educator are singled out. It has been established that patronage is a special paid-for-term service for the upbringing of children for the period of overcoming the child, her parents or other legal representatives of difficult life circumstances, expressed in the form of a written contract. Attention is drawn to the fact that patronage primarily involves the care, education and rehabilitation of the child. It was established that the basic conditions for the upbringing of a child in the family of a patron teacher are: the presence of difficult life circumstances in which the child was her parents or other legal representatives; the consent of the child of her parents, other legal representatives and the consent of all family members of the patron teacher; the conclusion of the contract on patronage and the transfer of the child to the upbringing of a family patron teacher. Particular attention is drawn to the fact that for the period of the child's stay in the family of a patron teacher, she retains the right to maintenance, pension, other social benefits, as well as to compensation for the loss of breadwinner she had to seventh in seven the patron teacher.